

Místo úvodu

Knížka literárních studií, kterou nyní čtenář otvírá, vděčí za svůj vznik především práci na kolektivních Dějinách české literatury, hlavně na jejich druhém a třetím svazku, vztahujících se k literatuře 19. století. To ovšem neznamena, že tato kniha shrnuje jakési odštěpky vzniklé při práci na Dějinách. Materiálu nebylo tolik, aby mohl zásobovat podobné sborníky jako je tento. Proto spíš než materiál zdědil sborník problémy a otázky, otazníky, které si na okraje stránek Dějin dělali nejprve už jejich autoři, pak recenzenti, pak uživatelé na vysokých školách a jinde. Otazníky, které jsou docela pochopitelné, v literární historii neznáme žádné dílo jednou provždy hotové a definitivní, pokud je výsledkem práce rozvíjející se a živé vědy, tím méně pak v našem případě, kdy na některých místech jsou kapitoly Dějin prvním novým a modernějším pokusem o zpracování určitých úseků historie nebo osobností české literatury. Je přirozené, že nárok na definitivnost je v takových případech mizivý.

Těchto málo „definitivně“ zpracovaných úseků se tedy při práci na Dějinách objevilo dost, ať jsou to úseky a postavy zpracované stále ještě z nových hledisek nedostatečně, jako například Světlá, Vrchlický, „věčný“ Neruda, nebo ať už jsou to místa a postavy dosud valně nezpracované vůbec, jako např. Rais, Winter a další. Autoři našeho sborníku nemohli a ani nechtěli vyčerpat veškerou problematiku tohoto druhu, už proto, že udělat to by znamenalo napsat velmi obsáhlou práci, mnohdy tvořící protějšek Dějin. Omezili se proto podle svého zájmu a svých možností jen na několik postav a problémů z literatury 19. století. Přesto ale knížka má svou jednotící linii. Tou je sledování podob a problémů české realistické prózy v 19. století - ne tedy realismu vůbec jako ztrnulé a neměnné kategorie, ale jako určitého historického přístupu k jevům života a literatury, spjatého životními a společenskými postupy člověka se stupněm rozvoje české literatury a také se stupněm rozvoje literatur jinonárodních a s jejich pronikáním k nám, realismu stále nově se proměňujícího, a proto moderního.

Sborník se snaží sledovat realismus 19. století v jeho progresivní podobě, a ve svém vztahu k tomuto základnímu cíli se zřetelně rozpadá na tři části. První část se studii o Němcové a Havlíčkovi sleduje počáteční období

realismu 19. století ve vztahu k národopisným i cestovním obrázkům. Druhou charakterizuje mohutný zjev Nerudův, jenž dovádí naši realistickou prózu, zatím jen povídku, k prvnímu vrcholu a který nenachází v další generaci svého dost důstojného pokračovatele. Konečně třetí část vykládá na materiálu literární kritiky určitou krizovou problematiku českého realismu v osmdesátých letech a na příkladu děl Novákové a Wintra vznik nové kvality naší realistické prózy přesahující již do 20. století a reagující na velmi významné proměny způsobené novou situací společenskou i literární. Realismu 20. století jako jevu podstatně odlišného od realismu století předcházejícího, jež proto nelze dost úspěšně měřit dílem Jiráskovým nebo dílem jiného prozaika 19. století, se náš sborník již nedotýká.

Je přirozené, že přistupuje-li se k literatuře 19. století jako k živé umělecké hodnotě, nadto ještě ne dost prozkoumané a prověřené, musí při jejím hodnocení docházet ke srážkám a sporům. Ke sporům a k zahaleným či otevřeným polemikám dochází i mezi autory našeho sborníku, a to dokonce i na stránkách společné knihy. Uznáváme, že je to nezvyklé, ale rozhodně nechceme připustit, že by to bylo nesprávné; proto jsme také nepřistoupili k metodě vzájemného připodobňování a přizpůsobování. Literární historie prochází v posledních letech obdobím prudkého vývoje, proto se nijak netajíme tím, že teprve další společná práce ukáže, který přístup je nejnosnější a nejplodnější a které závěry nejvíce vystihují podstatu věci, k níž všichni směřujeme. Abychom se k té podstatě dostali, polemizujeme zatím spolu ve své společné práci na jednom historickém úseku a polemizujeme spolu i ve společné knížce. Uhladit rozpory, které mezi námi jsou, se nám nezdá poctivé, ale ani užitečné. Musíme si všichni zvykat na to, že i mezi lidmi pracujícími na jednom úseku a jednou metodou jsou různé přístupy a jsou také otázky nedořešené, jež nejde uzavřít ani autoritativně, ani hlasováním. V diskusích a vzájemnou polemikou je pomůžeme řešit. A snad také tímto svým postupem ve sborníku pomůžeme překonávat předsudek, že moderní a pro současnost významné mohou být jen problémy až od nějakého určitého data dvacátého století, a snad také pověru, že ožehavé mohou být jen ty literárně historické otázky, jejich aktéři dosud žijí, což domyšleno do důsledku znamená, že o literatuře starší a o literatuře 19. století, k níž mají autoři sborníku vztah nejen badatelů, ale také obdivovatelů, nelze již psát živě a zajímavě. Ovšem v této věci mohou teprve čtenáři posoudit, zda se tento náš pokus nemínil cílem a účinkem.